

NOTITIES VAN EEN HALVE EEUW GELEDEN

Een halve eeuw geleden was de ontwikkeling van radio en televisie in Nederland op papier misschien gaande, maar in werkelijkheid werden er toen, met een beperkt programma-aanbod, slecht via één televisienet vanuit Bussum programma's verzorgd. De radio beperkte zich, als we het vanuit de publieke omroep bekijken, tot een programma-aanbod via respectievelijk Hilversum 1 en Hilversum 2. Dat radio en televisie destijds langzamerhand een eigen voorlichtende en de publieke opinie beïnvloedende taak hadden gekregen, naast de geschreven pers en de bioscoop, werd destijds door niemand betwijfeld. Dat bracht tevens met zich mee dat er een toenemende behoefte bestond om radio- en televisie ook te mogen en te kunnen bezigen voor reclame. In vele westerse landen werden de radio en televisie destijds daar al voor gebruikt, maar in Nederland hield de overheid de komst nog steeds tegen.

Studio Irene Bussum Archief: Freewave Media Magazine

Op 2 oktober 1951 ging de Nederlandse televisie van start. Twee jaar later lag er al een regeringsnota over 'reclame op de beeldbuis'. Maar de daadwerkelijke invoering daarvan liet nog lang op zich wachten. Pas na vele jaren van discussie konden de kijkers kennismaken met radio- en vooral televisiereclame bij de publieke omroep. Op 2 januari 1967 was het eindelijk zover dat reclame-

uitingen, zij het nog zeer beperkt, onderdeel werden van de programmering van de Nederlandse televisie. In de tussentijd was er zelfs een kabinet gevallen over de kwestie en hadden tal van organisaties, instellingen en particulieren al een concessie aangevraagd.

De jaren vijftig van de vorige eeuw stonden bekend als het hoogtepunt van de restauratie. De zuilen hadden het voor zeggen en ze wilden hun aanhang beschermen tegen wat ze zagen als de verderfelijke invloed van commercie en massacultuur. Toch was er toen al van alles te doen op het punt van de invoering van reclame op de televisie. Die eerste televisie-uitzending op 2 oktober 1951 vond plaats met als zendgemachtigde de N.T.S. — de Nederlandse Televisie Stichting. Twee jaar en bijna twee maanden later, op 27 november 1953, werd er een korte nota ingediend bij de toenmalige regering, onder leiding van minister president Drees. Deze nota kan worden gezien als de aanvang van de politieke strijd over de vraag of er wél dan niét reclame kon worden ingevoerd ter gedeeltelijke financiering van de programma's op de Nederlandse televisie.

In de nota werd een aantal mogelijkheden verkend om na te gaan in hoeverre de televisie in Nederland op een degelijke wijze kon uitgroeien tot een volwaardig medium. Eén van de opmerkingen die werd meegenomen, had betrekking op de mogelijkheid om de programma's, naar voorbeeld van de in Amerika gebruikte normen, financieel mede te ondersteunen door het brengen van reclamespots. Daarbij werd opgemerkt dat die aan strenge regels onderhevig zouden moeten zijn. De regering gaf vervolgens de nota door aan de Radio Raad, een verre voorloper van het huidige Commissariaat voor de Media, met het verzoek de voorstellen te bekijken en een advies uit te brengen.

Op het punt van de commerciële televisie pleitte de Radio Raad te pleiten voor de invoering van reclame. Maar, de tijd was er bij lange na nog niet rijp voor. De omroepen van die tijd werden geleid door degelijke en vooral conservatieve bestuurders, die onder geen enkele voorwaarde wilden overgaan tot het brengen van commercials via de Nederlandse televisie. Het duurde tot februari 1961 dat de toenmalige staatsecretarissen van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, Mr. Y Scholten, en van Economische Zaken, dr. G.M.J. Veldkamp uit het kabinet onder leiding van minister president De Quay, de opdracht kregen zich te buigen over het andermaal al dan niet invoeren van commerciële televisie. Na een periode van meer dan twee jaar zou de nota, nadat deze door de diverse geleidingen heen was gegaan, door de regering ter stemming aan de Tweede Kamer worden aangeboden. Afgewezen! Maar, uit de discussie in de Tweede Kamer bleek echter wel dat zowel het kijkerspubliek als de vertegenwoordigers van de omroepen aanmerkelijk welwillend tegenover de etherreclame stonden,

mits deze aan strikte voorwaarden was gebonden. Desondanks vonden de volksvertegenwoordigers dat Nederland nog niet direct rijp was voor commerciële televisie. Er zou een speciale commissie worden ingesteld die de toekomst andermaal moest beschouwen.

Eerste reclames gericht op Nederland via TV Noordzee 1964

In de dagen voor het uiteindelijke debat waren er tal van organisaties die dachten te moeten meedenken over de toekomst van de Nederlandse televisie en sommigen gingen zelfs al een stap verder door zich kandidaat te stellen voor het mogen runnen van een nieuw op te richten, tweede televisienet, zoals de nota ook aangaf. Op 15 maart 1963, een dag voor het officiële debat in de Tweede Kamer, meldde de Volkskrant dat een nieuw "Televisiesyndicaat voor het Nederlandse Film en Bioscoopbedrijf", met vijf miljoen gulden aan budget, eventueel wilde gaan deelnemen aan de exploitatie van het tweede net: "Het syndicaat, waar nu al de helft van de leden van de Nederlandse Bioscoopbond is aangesloten, wil niet zelf een vergunning aanvragen, geen eigen programma's maken, maar blijkt louter financieel bijdragen te willen leveren aan de uiteindelijke concessionaris. De deelneming staat open voor alle leden van de bioscoopbond naar rato van hun omzet en contributie."

De Volkskrant liet ook een woordvoerder de Nederlandse Bioscoopbond aan het woord, dhr. R. Uges: "Het invoeren van een tweede televisienet zal nieuwe concurrentie opleveren voor het bioscoopbedrijf, maar de ontwikkeling is niet tegen te houden. Waar wij de helft van het amusement verzorgen, komt ons een natuurlijke plaats in de commerciële televisie toe. Het baat niet de televisie te bestrijden. Ons bedrijf levert films aan de N.T.S, zoals het ook films zal leveren aan andere bedrijven. De televisie heeft ons nodig."

In dezelfde maand maart 1963 verscheen in een lokale krant, 'De Tijd / De Maasbode', een bericht dat Radio Veronica — dat als commerciële zeezender sinds april 1960 radioactief was, een concessie voor reclametelevisie zou gaan aanvragen, zodra dit mogelijk was. Men had daar de regering al schriftelijk over geïnformeerd. "Radio Veronica is al thans bereid op redelijke voorwaarden samen te werken met één of meerdere aanvragers, zulks mede om zo nodig het verlenen van één zendmachtiging en concessie te bevorderen." Enkele dagen later bleek de NV Promotie en Reclamebureau Sonera, één van de vele bedrijfjes van de Gebroeders Verweij — de drie directeurs van Radio Veronica - inderdaad al een aanvraag te hebben ingediend bij de regering. In het verzoek werd onder anderen gezegd dat Radio Veronica zich geheel zou gaan houden aan de vijftien voorwaarden die in de eerder genoemde nota omtrent reclametelevisie werden genoemd.

Men zou dus onder meer bereid zijn de culturele programma's en de reclame totaal te scheiden, de verzorging daarvan desnoods door twee van elkaar onafhankelijke rechtspersonen te doen behartigen en alle programma's en reclames te doen onderwerpen aan de controle van de onafhankelijke programmaraad. Voorts was men bereid niet meer dan een betrekkelijk gering percentage van de zendtijd voor het uitzenden van reclameboodschappen te besteden, zich inzake het plaatsen van deze boodschappen overeenkomstig het gestelde in de nota Reclametelevisie, en het gestelde in de Kamerstukken, die hierop betrekking hadden, te gedragen." En Veronica zou Veronica niet zijn of men wilde zondermeer een jaarlijks bedrag, door de regering vast te stellen in percentage van het omgezette bedrag aan reclame inkomsten, ter beschikking stellen aan charitatieve doelen. De gebroeders Verweij meldden dat het voor hen geen enkel probleem zou moeten zijn om de nodige investeringen te kunnen doen voor de oprichting en het runnen van een tweede televisienet. Ook meldden ze, mochten ze een vergunning krijgen, zoveel mogelijk Nederlandse kunstenaars en andere personen te doen optreden, desnoods in een percentage van de totale zendtijd, vast te leggen door de regering. De drie gebroeders Verweij eindigden hun verzoekschrift tot het verkrijgen van een licentie met de mededeling dat men zich, enerzijds wegens hun talrijke luisteraars en anderzijds wegens haar

commerciële relaties, verplicht voelde tot het maken van commerciële televisieprogramma's.

Toen het op een uitgebreid debat aankwam, dat op de 19e maart 1963 een aanvang nam, bleek echter dat naast de unanieme mening van de regering, alleen de VVD-fractie in de Tweede Kamer geheel dezelfde mening te hebben, namelijk de invoering van een tweede televisienet, dat op commerciële basis zou moeten worden gerund. Er was binnen de grote partijen als KVP, CHU en PvdA, een duidelijke breuk tussen vóór en tégenstanders, terwijl erbij de volksvertegenwoordigers, die namens de kleinere partijen zoals SGP, PSP en CPN hun meningen en stemming duidelijk maakten, een totale tegenstand was tegen de plannen van de toenmalige regering. Na enkele dagen van debatteren werd het duidelijk dat het plan niet door de Tweede Kamer zou worden geaccepteerd en afgesproken werd de toekomst van de televisie in Nederland en het eventueel introduceren van commerciële televisie, in handen te leggen van een nieuw te vormen regering, die na de verkiezingen van mei 1963 zou worden geïnstalleerd.

Minister President Marijn

Het werd de regering Marijn (1963-1965), die haar voorganger onder leiding van Professor de Quay opvolgde. Gelijk aan de eerdere regering moest de PvdA in de oppositie want de regering bestond uit de partijen KVP (Katholieke Volkspartij), CHU (Christelijke Historische Unie), ARP (Anti Revolutionaire Partij) en de VVD. De drie eerst genoemde partijen gingen later over in de nieuw te vormen partij CDA. Voordat de regering werd geïnstalleerd kwam men met een regeerakkoord waarin een speciale paragraaf was gewijd aan de toekomst

van de televisie. Onderdeel hiervan was onder meer de instelling van een zogenaamde Pacificatie Commissie, bestaande uit leden van de regeringspartijen en de oppositiepartij PvdA. Daarnaast zouden in de commissie leden van de omroepverenigingen en twee aspirant concessiehouders, de OTEM en de T.V.N. (Televisie Nutsbedrijf Nederland), zitting hebben. Wel dient nog vermeld te worden dat de vertegenwoordigers van de aspirant concessiehouders dienden te worden aangewezen door het kabinet Marijnen, gezien de organisaties er zelf niet uit kwamen wie er in die Pacificatiecommissie zitting dienden te nemen.

De OTEM, één van de concessieaanvragers, bestond eigenlijk al jaren. In het midden van de jaren vijftig was de Stichting TV'55 opgericht met als doel het organiseren van een tentoonstelling in Rotterdam, alwaar met interne televisie geëxperimenteerd kon worden. Maar na afloop van deze manifestatie werd door de organisatie een nieuwe organisatie in het leven geroepen onder de naam Televisie Exploitatie Maatschappij (TEM), uiteraard als doel te zorgen dat Nederland naast de publieke televisie ook commerciële televisie zou krijgen. In 1957 zou de letter "O" toegevoegd worden, middels een soort van fusie met de ONTV, de Onafhankelijke Nationale Televisie, een organisatie die in 1955 al had geprobeerd bij de Nederlandse regering een licentie aan te vragen met dezelfde doelstelling als de TEM. Binnen de OTEM was een heel grote groep van aandeelhouders vertegenwoordigd, waaronder de vier grote kranten de Telegraaf, het Algemeen Handelsblad (het huidige Algemeen Dagblad), de katholieke Volkskrant (huidige Volkskrant) en het Parool. Daarnaast een aantal uitgeverijen maar ook grote ondernemingen zoals Vroom en Dreesmann, C&A, Heineken, Philips en Unilever.

De vraag rees destijds of het voor een regering juridisch geoorloofd was om de ontwikkeling tegen te houden. Bovenstaande vraag was in eerste instantie voorgelegd door de leiding van de Onafhankelijke Exploitatie Televisie Maatschappij, N.V. in oprichting, aan de Leidse Hoogleraar in het volkenrecht, Prof. Jhr. Mr. H.F. van Panhuys, die daarover een advies uitbracht onder de titel: 'Het Verdrag van Rome, de reclame en de commerciële televisie'. In de diverse notities van Ing. Paul Snoek kwam dit onderwerp ook voorbij. In één van de notities kwam Professor ir. J.M. van Bemmelen aan het woord, waarbij hij een aantal kritische punten naar voren haalde, beginnende door in te gaan op het rapport van Van Panhuys.

Professor van Bemmelen Foto: Soundscapes Archive

'In zijn rapport gaat Van Panhuys uit van artikel 10 van het Europese Verdrag tot bescherming van de Rechten van de Mens en de Fundamentele Vrijheden, dat op 4 november 1950 te Rome is gesloten en waartoe ook Nederland is toegelaten. Dit artikel erkent het principe dat een ieder het recht van vrije meningsuiting heeft en dat dit insluit 'de vrijheid van inlichtingen of denkbeeldig te ontvangen of door te geven, zonder inmenging van overheidswege en ongeacht grenzen'. Onder inlichtingen vallen naar de mening van Prof. Van Panhuys ook alle vormen van reclamemededelingen. Onmiddellijk echter laat dit artikel 10 er echter op volgen, - dat deze bepaling niet belet, dat staten radioomroep- bioscoop- of televisieondernemingen kunnen onderwerpen aan een systeem van vergunningen. Het lijkt dus een ogenblik alsof het artikel 10 met de éne hand het recht geeft, dat het met de andere hand ten aanzien van radio, bioscoop en televisie terugneemt.

Volgens Professor Van Bemmelen kwam het betoog van zijn collega Van Panhuys erop neer dat het regelend optreden van de overheid nimmer zo ver mocht gaan, dat voor commerciële radio en televisie in het geheel geen plaats kon zijn. Van Bemmelen ging verder met: 'Hij geeft toe, dat artikel 10, en wel speciaal het tweede lid van dit artikel van het Verdrag aan de overheid een ruime bevoegdheid geeft, om regelend op te treden. Het beperkt aantal golflengten en het indringend karakter van de televisie kan het noodzakelijk maken de omvang van de uit te zenden reclameboodschappen binnen zekere enge grenzen te houden. Voorts spreekt het vanzelf, dat de reclameboodschappen welke gevaar opleveren voor de gezondheid, de goede zeden en dergelijke, uit de ether dienen te worden geweerd.'

Kritisch was Van Bemmelen over zijn collega omdat hij afsluitend niet met duidelijke woorden de conclusie had getrokken dat algehele uitsluiting van

commerciële radio en televisie niet geoorloofd was. Dat Van Panhuys dit wel van mening was, weerlegde Van Bommelen met zijn volgende opmerking: 'Op bladzijde 19 van zijn aan het OTEM uitgebrachte advies, waar hij een vergelijking maakt tussen artikel 7 van de Nederlandse Grondwet, betreffende de drukpersvrijheid en het artikel 10 van het Verdrag van Rome. Ten aanzien van artikel 10 van de Grondwet heeft de Hoge Raad uitdrukkelijk uitgemaakt, dat de drukpers een dienende taak had bij de vrije meningsuiting en de drukpersvrijheid en derhalve ook ten aanzien van de reclamedoelinden, niet zo zeer mocht worden beperkt dat zij daardoor geheel zou ophouden te bestaan.'

Volgens het rapport van Van Panhuys hadden op dat moment radio en televisie zeker een dienende taak en was daarom beperking alleen geoorloofd in zover 'deze noodzakelijk was voor de verdeling van het in aantal beperkte golflengten; of voor belang van 's lands veiligheid en de bescherming van de openbare orde of ter voorkoming van strafbare feiten, dan wel ter bescherming van de gezondheid, goede zeden, goede naam of de rechten van anderen of ter verspreiding van vertrouwelijke mededelingen of ter waarborging van de onpartijdigheid van de rechterlijke macht.' Al deze voorwaarden waren terug te vinden in artikel 10, tweede lid, van het Verdrag van Rome.

Van Bommelen hierover destijds: 'Het is duidelijk dat zij geen van allen iets uitstaande hebben met de vraag of commerciële televisie verboden mag worden. Het enige dat de overheid mag en ook behoort te doen is te zorgen, dat de zendtijd op billijke wijze verdeeld en gedistribueerd wordt en dat iedereen aan zijn trekken komt. Ook moet de overheid er natuurlijk voor waken, dat de zendtijd verdeeld wordt over organisaties, die financieel en technisch-organisatorisch in staat zijn een behoorlijk programma te verzorgen. Maar bij de verdeling van zendtijd moet de overheid - volgens Professor Van Panhuys, 'naar strikt onpartijdige maatstaven handelen.' Hieruit kan men afleiden dat Van Panhuys in principe een geheel uitsluiten van de commerciële televisie ongeoorloofd achtte.

Opinieonderzoek had in 1963 al uitgewezen dat het grote publiek sympathiek stond tegenover commerciële televisie en dat men in grote mate verontrust was over eventuele door de regering te nemen maatregelen als het ging om de uitzendingen van de zeezender Radio Veronica. Afsluitend vond Professor van Bommelen dat de wensen van de Nederlandse bevolking zeker gevolgd dienden te worden: 'De meeste televisiekijkers zouden een behoorlijk opgezette, officieel erkende, commerciële televisie, toejuichen. Afgezien van de vraag of de overheid het recht heeft om deze soort televisieprogramma's door haar vergunningsstelsel onmogelijk te maken, lijkt toch de kwintessens van de kwestie of een belangrijke meerderheid van de televisiekijkers commerciële

televisie wenst. Zo ja, dan levert het Verdrag van Rome zeker geen bepaling op, dat dergelijke programma's zou verbieden. Sterker nog, het Verdrag van Rome - dat blijkt uit het advies van Professor Van Panhuys - erkent in beginsel, dat de overheid door haar vergunningsstelsel dit soort televisieprogramma's niet mag uitsluiten.'

Slechts enkele maanden later kwamen de eerste berichten in de diverse kranten betreffende de plannen tot het bouwen van een kunstmatig eiland, van waar af radio- en televisieprogramma's waren gepland en dat geheel op commerciële basis. Ook daar zou de Nederlandse regering weer volop in strijd mee gaan, zodat na enkele maanden een einde kwam aan het zogenaamde REM project. Nog tot het einde van de jaren tachtig van de vorige eeuw zou Nederland officieel verstoken blijven van echte commerciële radio en televisie.

Hans Knot